

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

LEGAL REGULATION OF SPECIAL PROTECTION OF CHILDREN DURING ARMED CONFLICTS: INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGISLATION

**Чепкова К.О., к. ю. н.,
викладач кафедри правового забезпечення військового
факультету фінансів і права**

*Військовий інститут
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті проаналізовано питання правового регулювання спеціального захисту дітей під час збройних конфліктів на двох рівнях: міжнародному та національному.

Автором розглянуто історичні події, які стали поштовхом для формування на міжнародному рівні нормативно-правової бази з питання спеціального захисту дітей під час збройних конфліктів.

У статті здійснено аналіз міжнародних нормативно-правових актів з питання спеціального захисту дітей під час збройних конфліктів, серед яких: Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949), Конвенція про права дитини (1989), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2014), Паризькі зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного вербування або використання збройними силами чи збройними угрупованнями (2007) та Паризькі принципи і керівні вказівки щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами або збройними угрупованнями (2007).

Автором проаналізовано національні нормативно-правові акти в сфері захисту дітей під час збройних конфліктів, поштовхом для прийняття яких слугували вищезазначені міжнародні нормативно-правові акти. Серед яких: Закон України «Про охорону дитинства», Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268, Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 тощо.

Крім того, в статті автор розглянув питання кримінальної відповідальності за залучення дітей до збройних конфліктів.

Автором здійснено висновки щодо практичної реалізації норм міжнародних та національних нормативно-правових актів в сфері спеціального захисту дітей під час збройних конфліктів.

Ключові слова: дитина, спеціальний захист дитини під час збройних конфліктів, міжнародне нормативно-правове регулювання, національне нормативно-правове регулювання.

The article examines the issue of legal regulation of special protection of children during armed conflicts at two levels: international and national.

The author considered the historical events that became the impetus for the formation of a legal framework at the international level on the issue of special protection of children during armed conflicts.

The article analyzes the international legal acts in the field of protection of children during armed conflicts, including: Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (1949), Convention on the Rights of the Child (1989), Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict (2014), Paris Commitment to Protect Children from Illegal Recruitment or Use by the Armed Forces or Armed Groups (2007) and Paris Principles and Guidelines for Children Associated with the Armed Forces or Armed Groups (2007).

The author analyzed the national normative legal acts in the field of protection of children during armed conflicts, the impetus for the adoption of which was the mentioned above international normative legal acts. Among them: the Law of Ukraine «On the Protection of Childhood», the Procedure for granting the status of a child who suffered as a result of hostilities and armed conflicts, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 5, 2017 No. 268, the Procedure for ensuring social protection of children who are in difficult life situations circumstances, approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 1, 2020 No. 585, etc.

In addition, in the article, the author considered the issue of criminal responsibility for involving children in armed conflicts.

The author draws conclusions on the implementation of international and national regulations in the field of special protection of children during armed conflicts.

Key words: child, special protection of children during armed conflicts, international legal regulation, national legal regulation.

Історія свідчить про те, що важкі наслідки війни найбільш згубно впливають на дітей. Діти – це найбільш незахищена категорія серед цивільного населення під час збройних конфліктів. За даними ЮНІСЕФ, у світі понад мільярд дівчаток і хлопчиків живуть у країнах чи на територіях, що зазнають впливу збройних конфліктів; близько 300 мільйонам цих дітей ще не виповнилося п'яти років [1].

В Україні з початку повномасштабного вторгнення Росії постраждали понад 909 дітей (кількість загиблих становить 323 дитини, поранених – 586).

Найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 302, Харківській – 173, Київській – 116, Чернігівській – 68, Луганській – 54, Херсонській – 52, Миколаївській – 48, Запорізькій – 30, Сумській – 17. Крім того, окупанти незаконно депортували до Росії понад 300 тисяч дітей [2].

Унаслідок ведення бойових дій тисячі дітей гинуть, набувають інвалідність, стають сиротами, біженцями або переміщеними особами. Іноді вони вимушені жити

окремо від своїх сімей. Голод та неможливість вчасно отримати невідкладну медичну допомогу також часто спричинені наявністю збройного конфлікту. Зростає і кількість неповнолітніх осіб, котрі утримуються як заручники або стають жертвами торгівлі людьми. Діти та підлітки позбавлені доступу до освіти, зазнають різноманітних психологічних травм, будучи свідками жорстоких вбивств і насильства [3, с. 34].

До початку Першої світової війни захист дітей був складовою захисту всього цивільного населення, що знайшов своє відображення у конвенціях з міжнародного гуманітарного права.

Катастрофічні для гуманітарної сфери наслідки Першої світової війни зумовили постановку питання про особливий захист дітей на міжнародному рівні. Англійка Еглантайн Джебб, що створила організацію «Рятуйте дітей», розробила проект універсальної декларації прав дитини, яка за її підписом, а також видатного педагога Януша Корчака та голови Міжнародного Комітету Чер-

воного Хреста Гюстава Адора була представлена до Ліги Націй і у 1924 р. нею прийнята. За постановами Декларації саме діти мали бути першими, хто має отримувати допомогу під час будь-якої екстремальної ситуації, зокрема, збройного конфлікту [4, с. 152–153].

Питання про спеціальний захист дітей в міжнародному гуманітарному праві було піднято після Другої світової війни. Інституційною складовою захисту дітей стало створення Дитячого фонду ООН, що, як передбачалось, протягом десяти років здатен буде подолати усі шкідливі для дітей наслідки війни. У 1946 р. болівійське відділення МКЧХ запропонувало проект Конвенції про захист дітей у випадку міжнародного конфлікту або громадянської війни, але ця ідея була відхилена, а запропоновані норми включено до складу Конвенції про захист цивільного населення під час війни [5].

Зокрема, в ст. 14 вищевказаної Конвенції встановлено базове правило, що у мирний час Високі Договірні Сторони, а після початку бойових дій і сторони конфлікту можуть створювати на своїй території, а в разі необхідності й на окупованих територіях, санітарні та безпечні зони та місцевості, організовані в такий спосіб, який дає змогу оберігати від наслідків війни поранених, хворих та осіб похилого віку, дітей до п'ятнадцяти років, вагітних жінок та матерів з дітьми до семи років.

В тому числі, зазначеною вище Конвенцією передбачено правило, що сторони конфлікту намагаються укласти місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породіллі та про пропуск служителів культури всіх віросповідань, медичного персоналу та санітарного майна на їхньому шляху до таких зон.

Також в Конвенції передбачено гарантування інших базових прав для дітей на належному рівні, таких як: харчування, медична допомога, освіта та забезпечення захисту постраждалих внаслідок війни тощо.

В базовому міжнародному нормативно-правовому акті щодо захисту прав дитини – Конвенції про права дитини [6] – а саме в ст. 38 зафіксовано, що держави-учасниці: 1) зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання; 2) держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях; 3) держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку; 4) держави-учасниці зобов'язані, згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

Крім того, в ст. 39 Конвенції про права дитини передбачено, що держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.

Додатковим нормативно-правовим актом до Конвенції про права дитини був прийнятий в 2014 р. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [7], відповідно до якого держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у військових діях.

На жаль, під час збройних конфліктів поширеною є практика залучення дітей до ведення бойових дій. Бойовики вербують їх для виконання різних функцій – від безпосередньої участі у збройному конфлікті до тилового забезпечення. Дітей використовують для збору даних розвідки та виконання інших допоміжних функцій.

У зв'язку з цим на міжнародному рівні було прийнято наступні нормативно-правові акти: Паризькі зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного вербування або використання збройними силами чи збройними угрупованнями [8] та Паризькі принципи і керівні вказівки щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами або збройними угрупованнями [9]. Обидва документи були схвалені 58 державами 6 лютого 2007 року, серед яких і Україна. Нині учасниками цих документів є понад 100 держав світу [10].

Метою прийняття Паризьких зобов'язань та Паризьких принципів є боротьба та протидія незаконному вербуванню та використанню дітей у збройних силах чи збройних угрупованнях, захист дітей та забезпечення соціальної реінтеграції. Приєднуючись до Паризьких зобов'язань, держави надають свою згоду дотримуватися основних стандартів, що дозволяють досягнути дану ціль. Так, вони містять положення щодо звільнення дітей, котрі були завербовані до збройних сил чи збройних угруповань, за будь-яких обставин та в будь-який час конфлікту, незалежно від припинення вогню або підписання мирної угоди.

Важливим положенням є зобов'язання держав забезпечити те, щоб діти, яких звинувачують у злочинах проти міжнародного права після того, як їх було незаконно завербовано збройними силами чи збройними угрупованнями, розглядалися у першу чергу як жертви міжнародного правопорушення, а не лише як злочинці. Забороняється використання дітей, які були звільнені чи залишили збройні сили, у цілях політичної пропаганди. Якщо існує загроза вербування чи використання дітей у збройному конфлікті, держави мають забезпечити дітям право на здобуття притулку, а також отримання статусу біженця та користування усіма правами згідно з Конвенцією про статус біженців 1951 року.

Паризькі принципи, у свою чергу, містять більш детальні вказівки щодо виконання Паризьких зобов'язань, зокрема положення щодо соціальної реінтеграції дітей, яка визначається кінцевою метою процесу звільнення дітей зі збройних сил чи збройних угруповань. Програми реінтеграції мають включати в себе підтримку дітей, які залишили збройні сили чи збройні угруповання, шляхом формальних (контрольоване роззброєння і демобілізація) та неформальних (взяття у полон, самодемобілізація) процедур. Держави також зобов'язуються сприяти безпечному доступу дітей до освіти, наданню належної медичної допомоги та інформаційних консультацій, а також підтримувати обізнаність сімей та дорослих щодо програм реабілітації та реінтеграції дітей-жертв збройного конфлікту, у тому числі щодо можливості повторного вербування дітей до збройних сил чи збройних угруповань.

Окрім цього, Паризькі принципи передбачають створення всеохоплюючої системи з підтримки всіх дітей, що постраждали внаслідок ведення бойових дій, зокрема шляхом фінансового забезпечення таких систем на мінімальний період у 2–3 роки. Наскрізним стандартом, котрий закладений у Паризьких зобов'язаннях та Паризьких принципах, є забезпечення найкращих інтересів дитини. Правам дитини має надаватися пріоритет на кожній стадії збройного конфлікту, незалежно від того чи розпочався процес мирного урегулювання. Усі заходи, що вживаються з метою звільнення, захисту та попередження вербування дітей, мають враховувати найкращі інтереси таких дітей [10].

Для реалізації вищезазначених норм міжнародних нормативно-правових актів на національному рівні прийняті

ряд нормативно-правових актів. В першу чергу необхідно вказати на Закон України «Про охорону дитинства» [11], в який неодноразово були внесені зміни, починаючи з 2014 року, враховуючи виклики, які пов'язані з військовою агресією Російської Федерації проти України.

У ст. 30 зазначеного вище закону зафіксовано, що участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни забороняються.

В тому числі, в ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства» вказано, що держава вживає всіх можливих заходів для запобігання вербуванню та використанню дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, виявленню завербованих дітей та звільнення їх від військової служби. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, забезпечує проведення широкої інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо захисту дітей від участі у воєнних діях і збройних конфліктах, заохочує суспільство, громадські об'єднання та неурядові організації, засоби масової інформації до просвітницької роботи серед дітей, їхніх батьків, інших законних представників.

Станом на сьогодні не існує навіть приблизної статистики щодо кількості дітей, що беруть участь у збройному конфлікті проти України на боці так званих Донецької народної республіки та Луганської народної республіки. Про дітей у складі воєнізованих структур бойовиків повідомляли у своєму звіті від 29 травня 2015 р. представники Організації з безпеки та співробітництва в Європі. За інформацією Генеральною прокуратури України 2015 р. лише в Донецькій області розглянуто 7 кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, які вступили до лав незаконних збройних формувань терористичної організації ДНР, 5 із них добровільно прийшли до прокуратури, тому підпали під амністію. 2015 р. за вчинення злочинів проти громадської безпеки в Донецькій області засуджено 8 неповнолітніх осіб [12, с. 162].

Варто зазначити, що в Кримінальному кодексі України [13] відсутня окрема норма за вербування та використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах. Описано склад злочину за втягнення дітей у збройні конфлікти кваліфікований в Розділі XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності», в ст. 304 Кримінального кодексу України – втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми, що карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

На нашу думку, враховуючи передбачений на міжнародному рівні спеціальний захист дитини під час збройних конфліктів та реалії сьогодення в Україні, є необхідним визначення окремої норми в Кримінальному кодексі України щодо вербування та використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, а саме в Розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

У ст. 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» передбачено, що держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон. У разі, якщо вік особи не визначений, і є підстави вважати, що ця особа є дитиною,

їй надається захист, передбачений цією статтею, до встановлення віку.

Як вбачається зі змісту вищезазначеної норми, в ній не передбачений загальний систематизований перелік заходів, що здійснюється державою в рамках спеціального захисту дитини під час збройних конфліктів, що не сприяє належному правозастосуванню.

Окремі із зазначених заходів були деталізовані та розкриті в окремих підзаконних нормативно-правових актах. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268 був затверджений Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів [14]. У вказаному Порядку передбачено, що статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи.

У Порядку розрізняють три види насильства, якого можуть зазнати діти під час збройного конфлікту: фізичне, сексуальне та психологічне. Для надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, законний представник дитини подає до служби у справах дітей заяву про надання статусу та ряд визначених документів. Заява про надання статусу реєструється в журналі обліку таких заяв, що ведеться за формою, затвердженою Міністерством соціальної політики України. Рішення про надання або відмову в наданні такого статусу приймається органом опіки та піклування протягом 30 календарних днів з дати реєстрації заяви про надання статусу за результатами розгляду комісії з питань захисту прав дитини поданих документів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 був затверджений Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах [15], в якому визначено механізм взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, інших закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, під час виявлення, розгляду звернень та повідомлень про таких дітей, забезпечення їх безпеки, а також надання необхідної допомоги з урахуванням потреб.

Враховуючи вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р., яке стало поштовхом для переміщення (евакуації) людей, в тому числі і дітей, Урядом було затверджено Порядок тимчасового переміщення (евакуації) та забезпечення умов для перебування на території України, де не ведуться бойові дії, або за межами України дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування [16]. Цей Порядок визначає механізм забезпечення безпеки дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, що розташовані в зоні активних бойових дій або наближених до неї населених пунктах, шляхом вжиття заходів до їх тимчасового переміщення (евакуації), забезпечення розміщення, належного догляду та виховання.

При цьому, залишаються не врегульованими питання щодо порядку возз'єднання дітей із членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення дитини з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон, проведення відселення дітей, які опинилися чи можуть опинитися в зоні воєнних дій тощо. На сьогодні Урядом затверджений лише Порядок здійснення передачі військовополонених ворогові держави-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора [17].

Висновки. Резюмуючи викладене, зазначимо, що на міжнародному рівні в XX ст. почала формуватися між-

народна нормативно-правова база щодо спеціального захисту дитини під час збройних конфліктів, яка слугувала поштовхом для подальшого формування національної нормативно-правової бази. На національному рівні в базовому Законі України «Про охорону дитинства» визначені основні моменти щодо спеціального захисту дитини під час збройних конфліктів. Однак більшість передбачених заходів носять суто декларативний характер, оскільки не мають свого подальшого розкриття та конкретизації.

Крім того, врегулювання заходів щодо спеціального захисту дитини під час збройного конфлікту на рівні підзаконних нормативно-правових актах не має сис-

темного характер. Прийняття підзаконних нормативно-правових здійснюється не на випередження, а вже під час воєнного стану.

Нормотворчий процес повинен характеризуватися структурованістю, поетапністю та закономірною послідовністю. Якщо нормотворчий процес відбувається з порушенням базових правил, то результатом є багато питань, пов'язаних із реалізацією заходів щодо спеціального захисту дитини під час збройного конфлікту. Як результат, багато питань, пов'язаних із реалізацією заходів щодо спеціального захисту дитини під час збройного конфлікту, залишаються не врегульованими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>
2. Кількість постраждалих через війну дітей зростає: нові дані. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/chislo-postradavshih-voyny-detej-vozslo-1655704339.html>
3. Артеменко І. Окремі питання захисту прав дітей у збройних конфліктах: нові виклики для України. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. К.: Піраміда, 2015. 52 с.
4. Крестовська Н. М. Права дитини під час збройного конфлікту: Перша Світова війна і сучасність. *Державний суверенітет, національна безпека і світовий правопорядок в історико-правовому вимірі: Матеріали XXXI Міжнародної історико-правової конференції*. 27–30 листопада 2014 р., м. Берегове. К.; Ужгород: Говерла, 2014. С. 150–157.
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: ратифіковано Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154?find=1&text=діт#n122 (дата звернення: 08.07.2022).
6. Конвенція про права дитини: ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 08.07.2022).
7. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: ратифіковано Законом України № 1845-IV від 23.06.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 38. Ст. 476.
8. Paris commitments to protect children from unlawful recruitment or use by armed forces or armed groups. URL: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/pariscommitments_en.pdf
9. Paris principles and guidelines on children associated with armed forces or armed groups. URL: <https://www.unicef.org/emerg/files/ParisPrinciples310107English.pdf>
10. Іващенко А. Матеріал підготовлено у рамках навчальної практики студентів в Українській Гельсінській спілці з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/paryzki-zobov-yazannya-ta-paryzki-pryntsypy-2007-roku-schodo-zahystu-ditej-vid-nezakonnoho-verbuvannya-chy-vykorystannya-zbrojnyumu-sylamy-abo-zbrojnyumu-uhrupovannyamy-v-konteksti-zbrojnoho-konfliktu/>
11. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
12. Лесько Н. В. Проблеми захисту дітей від насильства під час воєнних дій та збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 46. Том 1. С. 161–164.
13. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
14. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-p#n8> (дата звернення: 08.07.2022).
15. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-p#Text> (дата звернення: 08.07.2022).
16. Деякі питання тимчасового переміщення (евакуації) та забезпечення умов для перебування на території України, де не ведуться бойові дії, або за межами України дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування: постанова Кабінету Міністрів України від 27.03.2022 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2022-p#Text> (дата звернення: 08.07.2022).
17. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора: постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 № 441. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-zatverdzhennya-poryadku-zdijsnennya-peredachi-vijskovopoloneniiv-vorogiv-derzhavi-agresoru-ta-zvillnennya-oboronciv-ukrayini-yaki-перебувають-у-полоні-державі-агресора-441> (дата звернення: 08.07.2022).